

AZ ATATÜRKIZMUS „HAT NYILA”

SÍSKA Katalin
egyetemi docens (DE ÁJK)

Bevezetés

„Amit én az egész népemtől kivétel nélkül várok: a kormány rendelkezéseinek való teljes engedelmesség. [...] Az egész nemzet elfogadta azokat az elveket, amelyeket közzétettem, és egyértelmű, hogy akik szembehelyezkednek ezekkel az elvekkel, vagy akár az én személyemmel, esélyük sincs arra, hogy a nemzet által megválasztott képviselők legyenek.”¹

A fenti, Mustafa Kemal Atatürktől² (1881–1938) a modern Törökország megálmodójától és alapítójától származó idézetben említett „elvek” az a hat irányelv – a republikanizmus, a laicizmus, a nacionalizmus, a populizmus, a revolucionizmus, és

¹ Ghazi Mustapha KEMAL: *A Speech Delivered By Ghazi Mustapha Kemal, President Of The Turkish Republic, October 1927*, Istanbul, Chandra Chakravarti Press, 2007, 24. Az idézetet angolról magyarra fordította: a szerző.

² Abban az időben, amikor Atatürk született, a törököknél még ismeretlen volt a nyugaton már megszokott vezetéknev fogalma. Atatürk születésekor az elterjedt Musztafa nevet kapta, mely arab eredetű, jelentése „a kiválasztott”. Ez Mohamed próféta egyik jelzője. Musztafa, miközben katonai iskoláit végezte Szalonikiben, a „tökéletes” jelentésű *Kemal* nevet kapta matematikatanárától. Ettől kezdve Musztafa Kemal néven ismerték. 1916-ban dandártábornoki rendfokozatba léptették elő, amihez a pasa cím és megszólítás is járt. Ettől kezdve Kemal Pasa néven szólították. 1921. szeptember 19-én a Török Nemzeti Országgyűlés a függetlenségi háborúban elért eredményei miatt a *Gazi*, „Hős” címet ajándékozta neki, így ettől kezdve a Gazi Musztafa Kemal megszólítás járt ki neki. 1934-ben a reformok részeként bevezették a vezetéknev-törvényt, a lakosság nyilvántartásának pontosítása miatt. November 24-én az országgyűlés külön törvénybe iktatva nevezte el Mustafa Kemalt *Atatürk*nek, melynek jelentése „minden törökök atyja”. A törvény kimondja, hogy ezt a vezetéknevet nem viselheti más személy. Törökországban legtöbbször Atatürkként hivatkoznak rá, hivatalos személyi igazolványában (*nüfus cüzdanı*) Kamâl Atatürkként szerepelt a neve. In: Patrick KINROSS: *Atatürk. The Rebirth of a Nation. Weidenfeld & Nicolson*, London, 2012, 12.; Kemal H. KARPAT: *The Personality of Atatürk. The American Historical Review*, 90. vol., 4. , 1985. 893–899. http://www.jstor.org/stable/1858844?seq=1#page_scan_tab_contents

az etatizmus³ – amelyek nem csupán meghatározták a Török Köztársaság ideológiai irányvonalát, hanem részeiben, viszonyítási és hivatkozási alap tekintetében folyamatosan és hivatalosan jelen vannak a török alkotmányjogban Atatürk korától egészen napjainkig.

A hat vezérelv hivatalosan először 1931-ben, az Atatürk által 1923-ban alapított Köztársasági Néppárt (törökül: *Cumhuriyet Halk Partisi*, rövidítve: CHP), az első törökországi politikai párt programjában jelent meg, és szimbolikusan szerepelt a logóján hat kilótt nyílként. A „nyilak” 1937. február 5-én, a Török Köztársaság fennálltának 14. évében egy alkotmánymódosítás során bekerültek az 1924. évi alkotmányba is. Az 1924. évi alkotmány 2. cikkének 1. szakasza így a következők szerint alakult: „Törökország republikánus, nacionalista, nép iránt elkötelezett, intervencionista, szekuláris és forradalmi.”⁴

Mind az 1960-ban, mind az 1980-ban bekövetkezett katonai puccs a török alkotmány alapvető felülvizsgálatát eredményezte. Az új alkotmány szövegét mindkét esetben népszavazás hagyta jóvá. A 1961. évi alkotmány 1. cikkelye kimondja: „A török állam köztársaság.” Ugyanezen törvényhely 2. cikke szerint: „A Török Köztársaság egy nacionalista, demokratikus, világi és szociális, és az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásával, valamint a preambulum által meghatározott alapvető elvek mentén kormányzott jogállam.”⁵

A 1982. évi alkotmány Preambulumának 1. és 2. bekezdése szerint

„Összhangban a nacionalizmus koncepciójával és Atatürk a Török Köztársaság alapítója, halhatatlan vezetője és a páratlan hős által bevezetett reformokkal ez az Alkotmány megerősíti a török nemzet örök létezését és oszthatatlan egységét, melyet a Török állam testesít meg. Az eltökélt szándék az, hogy megóvjuk a Török Köztársaság örök létezését, anyagi és szellemi jólétét, és a kitűzött normákkal Törökország a mai civilizáció és a világ nemzetjeinek egyenlő jogokkal rendelkező családjának megbecsült tagja legyen.”

Az Alkotmány 1. cikkelye kimondja: ”A török állam köztársaság.”

A 2. cikkely szerint: „A Török Köztársaság demokratikus, világi és szociális állam, melyet a jogállamiság mentén a preambulumban meghatározott tézisek alapulvételével

³ Az etatizmussal jelen tanulmány során bővebben nem foglalkozom. Az elvek közül az etatizmus (törökül: *devletçilik*) volt az, melyet Kemal Atatürk a nyugati modellel egybehangzóan tett egyértelművé nyilatkozatai során. Ennek értelmében Törökország modernizációja nagyban függ a gazdasági és technológiai fejlődéstől, melynek érdekében az államnak kell szabályoznia az ország általános gazdasági tevékenységét és részt kell vennie, akár tulajdonosként azokon a területeken, ahol a nemzeti érdek megköveteli és magánvállalkozás erre nem hajlandó, vagy nem megfelelő szolgáltatást nyújt.

⁴ <http://genckaya.bilkent.edu.tr/1924constitution.pdf>. A letöltés ideje: 2016.06.01. Az idézett cikkelyt angolról magyarra fordította a szerző.

⁵ <http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>. Az idézett cikkelyt angolról magyarra fordította a szerző.

irányítanak; szem előtt tartva a köznyugalom, a nemzeti szolidaritás és igazságosság elveit, tiszteletben tartva az emberi jogokat; híven Atatürk nacionalizmusához.”⁶

Az elvek közül csak a szekularizmus, a nacionalizmus és a demokrácia (mely az Atatürki elvek között eredetileg nem szerepelt) maradtak meg az alkotmánymódosítások során. Az 1961. évi alkotmányban az 1924. évi alkotmányhoz képest hangsúlyosabbak lettek az emberi jogok, a jogállamiság, valamint a szociális állam követelményei, míg az 1982-es alkotmány középpontjában a béke, a nemzeti szolidaritás, és visszautalva az 1924. évi alkotmányra, az Atatürki elvek kerültek. Így tehát ez utóbbiak alapkövei maradtak a török alkotmányjognak és együttesen *kvázi* alkotmányos alapelvek is tekinthetők.

A hat elv, a „hat nyíl” (*Altı Ok*) tartalmát ideológiaként összefoglalóan kemalizmus (törökül: *Kemalizm, Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce*), vagy Atatürkizmus névvel illetik, mely elnevezést Mustafa Kemal *Atatürkről* kapta, és keletkezésekor gyakorlatilag egyet jelentett *Atatürk* pártjának a Köztársasági Néppártnak (CHP) a politikai programjával.

Mivel véleményem és tudományos kiindulópontom szerint a kemalizmus – amit az *atatürk* szó „minden törökök atyja”⁷ jelentése miatt szívesebben nevezek Atatürkizmusnak – nem egy ideológia, vagy egy hat pontból álló program, hanem útmutató a Kemal *Atatürk* népéhez intézett intelmei elemzéséhez, az ún. „*atatürkizmus*”, mint alkotmányos elv megértéséhez. Munkámban nem egyenként magukat az irányelveket elemzem, hanem *Atatürk* beszédeinek angol nyelvű változataiból kigyűjtött idézeteket, ezek közül is leginkább az 1927. október 15–20. között Ankarában, több részletben elhangzott, mégis egybefüggőnek tekinthető politikai beszédből a *Nutuk*-ból.⁸ A beszéd 1927-ben jelent meg könyv formájában, két kötetben, arab nyelven. Latin betűs formában 1937-ben látott napvilágot, később több nyelvre lefordították.⁹

Az irányelvek egzakt definíciójának megadásával céloim, hogy rámutassak az adott eszme törökországi megjelenéseinek sajátosságaira, torzulásaira, de tanulmányom alapvető célja és újítása az elvek kölcsönhatásának vizsgálatával az Atatürkizmus, mint komplex alkotmányos elv megértésének elősegítése.

⁶ https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey_2002.pdf. 2016. 06.01 Az idézett cikkelyt angolról magyarra fordította a szerző.

⁷ Ld. 1. ljt.

⁸ A *Nutuk* (törökül: *Söylev; „Beszéd”*) a Köztársasági Néppárt második kongresszusán hangzott el. A beszéd témája a török függetlenségi háború kezdete (1919. május 19.) és a Török Köztársaság megalapítása (1923) közt eltelt időszak eseményei voltak. A dokumentum a kemalizmus kutatásának fontos forrásanyaga lett. A beszéd felolvasása összesen 36 órát vett igénybe. A tudósok a beszédet a Török Köztársaság hivatalos, történészek általi történetírása alapjaként és modelljeként azonosították.

⁹ Atatürk beszédeinek társadalmi életre gyakorolt hatását és jelentőségét mi sem magyarázza jobban, mint az a tény, hogy elemzésükre a különböző egyetemek több önálló intézetet is létrehoztak Törökországban. A török kormány által létrehozott Atatürk Kutatóközpontok folyamatosan és különböző nyelveken jelentetik meg az Atatürk beszédeit különböző aspektusokból feldolgozó és elemző írásokat. Az Atatürk beszédeit, nyilatkozatait feldolgozó angol nyelvű irodalom bőséges; összefoglalóan a Török Forradalom Történeti Intézet többszöri kiadásban, öt kötetben jelentette meg Atatürk beszédeit, nyilatkozatait.

2. A „hat nyíl” szerepéről

Minden politikai rendszernek van egy közös nyelve a szimbólumok, a narratívák és a prioritások szintjén, amelyen keresztül a saját legitimitását igazolja. Ez a nyelv Atatürk esetében egyszerű és sematikus, és ha a legitimálandó prioritásokat és máig élő célkitűzéseket¹⁰ kellene röviden összefoglalnom, akkor a vezető következő gondolatait idézném:

„Török Ifjúság! Az elsődleges egyben örök kötelességetek: szolgálni és védeni a török függetlenséget és a Török Köztársaságot. Ez a létezésük és a jövőjük alapja, mely alap a legértékesebb kincsetek. A jövőben akár külföldről, akár belföldről jöhet olyan ellenség, amely meg akar benneteket ettől a kincstől fosztani. Ha lesz olyan nap, amikor kénytelenek lesztek megvédeni e kincset, nem mérlegelhetitek a lehetőségeket, sem a körülményeket, mert mindez a kötelességetek. A lehetőségeiket és körülményeiket akár rendkívül kedvezőtlenül is alakulhatnak. A függetlenségetek és a köztársaságotok elleni összeesküvés mögött a világ példátlan összeesküvése is állhat. Lehet, hogy erővel, lehet, hogy csalással a haza minden erődjét elfoglalják, lehet, hogy a seregeik az ország minden részébe betörnek és még szomorúbb és súlyosabb lehet, hogy az országunk hatalomgyakorlói tévedésbe esnek, vagy félrevezetik őket, vagy árulókká válnak. És az is lehet, hogy ezek az emberek a személyes érdekeiket a betolakodók politikai érdekeivel azonosítják majd. Az országunk elszegényedhet, rommá válhat, kimerülhet. Törökország Ifjúsága jövőjének még ilyen körülmények között is kötelessége a török függetlenség és a köztársaság megmentése. Az erő, amelyre szükségetek van, abban a vérben rejlik, mely ereitekben csörgedezik.”¹¹

Mustafa Kemal Atatürkről általánosságban elmondható, hogy nem volt a nagy elméletek kidolgozásának a híve. Ez részéről szándékos választás volt, nem akart maga mögött merev doktrínákat hagyni. Ő a tanításainak dinamikusságát, rugalmasságát akarta megőrizni, hogy az általa képviselt értékrend és célkitűzések bármilyen korban, bármilyen irányzatba szükség esetén jól illeszthető legyenek és az Atatürkizmus bármikor kortársra tudjon válni. Atatürk nem akarta „befagyasztani” az új állam filozófiáját konkrét doktrínák közé, mégis megfogalmazta azt a hat alapelvet, mely valós gyökerekkel rendelkezett a törökök múltjában és 1930-ban hosszú időre kijelölte a Török Köztársaság számára az általános politikai irányt.¹²

A „hat nyíl” hivatalos célja az volt, hogy „gyorsírásos” formában bemutassa a CHP és Mustafa Kemal Atatürk céljait. A nyilak szimbolikusan a közép-ázsiai törökök tör-

¹⁰ Bernard LEWIS: *Kemal Atatürk: Transforming the Image of a Nation*. Istanbul, Yapı Kredi, 1995. 14.

¹¹ *Atatürk* 1927. október 20. napján a „Török Ifjúsághoz” Ankarában címzett beszéde letölthető: <http://www.turkishlanguage.co.uk/hitap.htm>.

¹² Interview with Dr. Andrew Mango: “Turkey’s Walk from 1923 to 2023: A Critique of the Past and Recent Political Challenges”. <http://researchturkey.org/interview-with-dr-andrew-mango-turkeys-walk-from-1923-to-2023-a-critique-of-the-past-and-recent-political-challenges/>

ténelmi fejlődésére utalnak, képletesen azt sugallva, hogy a gyorsan kilövellő nyilak – amelyek együttesen magát Törökországot alkotják – térben és időben közvetlenül, akadálymentesen és gyorsan haladnak azon a hat tiszta ösvényen, melyet a nagy messterlövész, Mustafa Kemal *Atatürk* határoz meg.¹³ Ez a hat nyíl, mint tömör politikai program tartalmazza az ún. *atatürkizmus* lényegét. De a „hat nyíl” véleményem szerint önmagában nem ideológia. Sokkal inkább határjelzők, alapító kifejezések, a török kormányzás és társadalmi átalakulás etalon elvei és ötletei.¹⁴ Tartalmaznak azonban olyan jellemzőket is, melyek egyáltalán nem következnek egy-egy elv klasszikus definíciójából, de Atatürk beszédeit és a CHP hivatalos programját olvasva az elvek jellegzetes török sajátosságait adják.¹⁵

3. Atatürkizmus a nyilak rendszerében

3.1. Revolucionizmusból reformizmus

Bibó István szerint a forradalmiság magában foglalja mindazt, amit radikalizmusnak nevezünk, amely nemcsak szemlélt és állást foglal, hanem bele is veti magát a történelem folyamataiba. Az emberi felszabadulás folyamatát fontosabbnak tekinti a békeség, erőszaktalanság és szabálytisztelet alapelveinél, s ha bármikor olyan helyzet adódik, amikor választani kell a kettő között, akkor a felszabadulásnak, még ha nagy megrázkódtatással is járó folyamat az, minden békés módszert, erőszaktalanságot és szabálytiszteletet meg kell előznie. A forradalmiság jelenti tehát minden olyan tömegmozgalom és tömegakció elősegítését is, amelyen keresztül a tömegek a maguk erejét, a múlt tekintélyeinek az esendőségét valóságosan megtapasztalhatják.¹⁶

A meghirdetett programban a forradalom és felszabadítás (*revolucionizmus*) csak az első lépés volt *Atatürk* tervében, amelynek megvalósítása a nemzeti öntudat folyamatos fenntartásán alapult (*nacionalizmus*). 1923-as beszédében Atatürk megjegyezte: „Nem számít, milyen nagy győzelmeket ér el egy nemzet a csatáron, a győzelmek tartós eredményeket csak a pedagógusok seregének erőfeszítései által hoznak.”¹⁷ Az ilyen nyilatkozatok kétségtelenül a nehéz körülmények között élő pedagógusok számára is céltudatoságot jelentettek, ezzel párhuzamosan pedig felfedték *Atatürk* azon meggyőződését, hogy a nemzet küzdelme még nem ért véget a függetlenség megszerzésével. A függetlenség vezetett el a köztársaság megalapításához (*republikanizmus*), ami viszont

¹³ Sinan CİDDİ: *Kemalism in Turkish Politics: The Republican People's Party, Secularism and Nationalism*. Routledge, London, 2009. 47.

¹⁴ Suna KILI: *Kemalism in Contemporary Turkey*, International Political Science Review / Revue internationale de science politique, 1/3., Political Ideology: Its Impact on Contemporary Political Transformations (1980), pp. 381-404. https://www.jstor.org/stable/1601123?seq=1#page_scan_tab_contents

¹⁵ CİDDİ. m. 30–47.

¹⁶ BIBÓ István: *Parasztpárt és a forradalmiság II*. [Válogatott tanulmányok, II. kötet] 1947. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/313.html>

¹⁷ Izmir Konferencia 1923. In: Taha PARLA – Andrew DAVISON: *Korporatist Ideology in Kemalist Turkey. Progress or Order?* New York, Syracuse University Press, 2004. 119.

megnyitotta az utat a modernizáció (*reformizmus*) felé, ami a revolucionizmus végső célja volt.¹⁸

Atatürk revolucionizmusa tehát a köztársaság megteremtésén túl átcsap reformizmusba. Reformizmusa gyakorlati stratégia és taktika volt, amely a mindennapira, a közvetlenül elérhető eredményekre koncentrált. Nem egyszerűen a reformokért folyó harcot jelentette, hanem azt, hogy a harc megmarad a fennálló rend kereteiben, s azon belül törekszik az életviszonyok jobbítására,¹⁹ Atatürk esetében a modernizációra, melyet már nem forradalmi úton, hanem a fennálló államrend keretein belül reformok útján kíván megvalósítani. Atatürk reformizmusa nem tekinthető vegytiszta reformizmusnak, hiszen végső célja nem a marxista szocialista törekvések, hanem a mindennapi jólét, modernizáció megvalósítása volt.

A két eszme egybefonódása elsősorban arra utalt, hogy az Oszmán Birodalom átalakulása egy erőszakmentes forradalom mentén ment végbe. A világi köztársaság Atatürk modernizációs mozgalmának eredményeként alakult meg. A reformizmus pedig tulajdonképpen kifejezi Atatürk azon szándékát, hogy a török nép tartson ki addig, amíg a Köztársaság modernizációja, a végső cél be nem fejeződik. A vízió azonban túlmutat az egy helyen és időben alkalmazott módszereken, így tehető bármely korban aktuálissá.

3.2. A török nacionalizmus és a republikanizmus speciális viszonya a török modellben

A nemzeti büszkeség (*nacionalizmus*) felbecsülhetetlen erőforrás volt ezen az úton, így Atatürk a nemzeti hovatartozás büszkeségének érzetét tovább akarta növelni politikai nyilatkozatai során. A híres, köztársaság megalakulásának 10. évfordulója alkalmából mondott beszéde kapcsán Atatürk úgy azonosította magát, „*mint a nagy török nemzet egy tagja, akit az ő polgárai és az ő nemzetének értékes hadserege nagy büszkeséggel tölt el*”, mert „*a török nemzet kiváló képességgel rendelkezik, intelligens, képes leküzdeni a nemzeti egység útjában álló nehézségeket, és fáklyát tart a pozitívista tudományoknak*”.²⁰ A törökséghez intelligencia, haladás és bátorság képzete társul. Az egység létfontosságú a zavaros háborús években és elengedhetetlen békeidőben is, mert biztosítja a haladást és a nagyságot. Ezzel szemben a széthúzás csapásként és a butaság jeleként került részéről bemutatásra. A híres beszédet Atatürk így zárta le: „*ne mutlu türküm diyene \ milyen boldog az, aki azt mondhatja magáról, török vagyok*.” Azaz a törökség velejárója a boldogság. Ez az idézet elhangzása óta egy állandóan jelen lévő „nemzeti mantra”. A Köztársaság megalakulása²¹ óta ez a kijelentés képezi a török állampolgárság (*vatandaslik*) fogalmának alapját is.²² Az állampolgárság jogi

¹⁸ PARLA–DAVISON i.m. 68–70.

¹⁹ DEMETER M. Attila: *Mi a republikanizmus?* https://www.academia.edu/6143395/Mi_a_republikanizmus

²⁰ 1933. október 29. <http://www.ataturksociety.org/about-ataturk/ataturks-speech-at-the-10th-anniversary-of-the-turkish-republic/>

²¹ 1923. október 29.

²² Basak INCE: *Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day*. New York, Palgrave Macmillan, 2012.79.

definíciójának megalkotásától kezdve pedig az állampolgársággal, nemzeti identitással összefüggő kérdések megoldása kapcsán játszik kulcsfontosságú szerepet a török társadalom mindennapjaiban.²³ Bár megjegyzem, ennek a folyamatos ismétlését akár a nemzeti bizonytalanság jeleként is lehetne értelmezni.

Mivel Atatürk vezetője volt egy nemzetalapító, nacionalista, felszabadító mozgalomnak, aligha meglepő, hogy a nacionalizmus volt az egyik legerősebb nyíl a programjában.

A nacionalizmus és az államhatalom kapcsolatához általában hozzátartozik a térbeliség. Az államhatalom területileg meghatározott, és a nemzeti identitás is önmagában részben térbeli. Ezért az államok igyekeznek mindig ott meghatározni a területüket, ahol támogatottságra tesznek szert és ahol lojalitást élveznek.

Mustafa Kemal, mint egy fiatal elsőtiszt Macedóniában, majd Szíriában látta, hogy az Oszmán Birodalom szét fog esni. Csak a török nemzetállam válthatja fel. Ő volt az, aki az új köztársaság térképét felállította. A területeket úgy állította össze, hogy túlnyomórészt a török lakosság által lakott területeket és az ország központi részét, Anatóliát kapcsolta egy területté. Amikor pedig kiválasztotta Ankarát fővárosnak, pontosan tudta, hogy a történelmi tények kiértékelése során döntése meghozatalakor helyesen járt el.

Atatürk ötvözte az ősi vérségi köteléket a köztársaság állampolgárságával és átváltoztatta az állampolgárságot egyfajta népet összekötő erővé. Atatürk azt állítja, hogy mind a törökök, mind a köztársaság az ő alkotásai, és véleménye szerint a két fogalom természeténél fogva összefügg. A törökök vérükben hordozzák a Köztársaság védelmét. Az Anatólia megmentéséért hullatott vér a Köztársaság létrehozását is biztosította és nem ment veszendőbe. Vérségi kapcsolat fűzi tehát a meg nem született törököket a köztársaság pátriájához is, aki természetesen nem más, mint Atatürk maga. Az egyéneknek pedig arra kell törekedni, hogy megvédjék azt, amiért ősük meghaltak. Az a valaki, aki nem érzi a hűséget a Köztársaság iránt, nem is igazi török.²⁴

Atatürk 1927. október 20-án a Fiatalokhoz²⁵ címzett beszédében, melynek szövegét középületek, egyetemek falaira és az Amtkabir épületére (Atatürk mauzóleuma) faragták, minden iskolás emlékszik. Atatürk szavai mélyen érintik a nemzeti öntudatot, melynek a köztársaság védelme érdekében örködni kell és ébernek kell lennie mind a külső és a belső ellenség vonatkozásában.²⁶ Bár Atatürk 1937-ben kijelentette,

²³ 1995. január elsején, Tansu Ciller, Törökország akkori miniszterelnöke átfogalmazta Atatürk híres mondatát: „Milyen boldog az, aki azt mondhatja magáról: Törökország állampolgára vagyok.” (*Ne mutlu Türkiye'nin vatandaşiyim diyene*). Ciller, 2008. http://www.academia.edu/3426161/ENTERTAINING_THE_CITIZEN_TANSU_CILLER_A_CASE_STUDY

²⁴ Soner CAGAPTAY: *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who's a Turk?* New York, Routledge, 2006. 44–50.

²⁵ Mustafa Kemal ATATURK: *Address to Youth*. (1927) www.columbia.edu/cu/tsa/ata/youth.html translation. Az idézetet fordította a szerző.

²⁶ Mustafa Kemal ATATURK: *Excerpts from Speeches (1920-1937)*. <http://www.ataturksociety.org/category/speeches/>. Az idézetet fordította a szerző.

hogy a 11 nemzet egy család tagjává vált, a nemzeti függetlenségi törekvések veszélye mégis megmaradt.²⁷

Kemal republikanizmusa át volt szöve nacionalizmussal.²⁸ Atatürk a *nacionalizmus* és a *republikanizmus* fúziójával és azzal az állítással definiálta és legitímálta a saját politikáját, hogy az anatóliai föld és haza a törökök természetének a produktuma. Mivel az Oszmán Birodalom összeomlása után az oszmán/iszlám identitás a vereség és megaláztatás, a sebezhetőség és a potenciális bomlás szimbóluma lett, a világi Köztársaságot úgy üdvözltek, mint a kollektivista és határozottan anti-oszmán-iszlám nacionalizmus intézményi kifejeződését, mely garantálja a török nemzet biztonságát és méltóságát. Miután az elmaradottság okának az oszmán sérülékenységet látták, Atatürk a köztársaságban látta a modernizáció első lépcsőfokát.²⁹

Az ataturkizmus annyiban speciális, hogy amíg az államhatalom viszonyát meghatározó republikanizmus eszméje eredetileg nehezen birkózott meg a nacionalizmus eszméjével, addig ezt a problémát Atatürk kiválóan megoldja.

Atatürk ugyanis a nacionalizmusban egy etnikailag hegesztő, koherens erőt látott, egyfajta patriotizmust, amely Anatóliához köti, horgonyozza az egyébként etnikailag sokszínű török állampolgárokat.

A klasszikus republikanizmus szerzők semmit sem tanítottak a nacionalizmusról, lévén, hogy nem is ismerték. A görögöknél a *patris* szó az otthon szeretetét jelentette, s ez az otthon csak kis mértékben volt azonos a görög nemzettel, s a görög törzsek összetartozásának közös érzésével. Az otthon természetes kerete a *polis* volt. A család és a város, mint politikai egység egyszerre adott keretet a *patris*nak. A republikánus patriotizmus tehát politikai érzület volt, s az állampolgársággal, a polgári státussal, nem pedig valamely prepolitikai közösséghez való tartozás tényével és tudatával függött össze. A haza a republikánus érzelmű ember számára erényes közösség és politikai intézményi rend, a nemzet a nacionalista számára természetes, organikus, jóllehet transzcendens eredetű adottság. A köztársaság eredete a polgárok összefogására vagy a legendás alapítók bölcsességére vezethető vissza. A régebbi republikánusok számára kétségkívül botrányosnak tűnt volna az a gondolat, hogy az etnikai hovatarozás egyszer majd politikai jelentőségre tesz szert. A patriotizmus gondolata Burke vagy kortársa, Benjamin Constant írásaiban is a helyhez, a hagyományokhoz, helyi szokásokhoz és a családi körhöz kötődik, nem pedig a szabadság vagy az alkotmányos demokrácia egyetemes eszméihez. A hazának szubjektíven érzékelhető konkrét értéke kell, hogy legyen, s ezt a pusztá adottsághoz hozzáadva keletkezik a kötődés a hazához. Emiatt a patriotizmus, ellentétben az agresszív nacionalizmussal, békés érzület, az önmagunkkal való megalégedettség kedélyes állapota, s mi sem áll távolabb tőle, mint a szabadságra kényszerítés forradalmi eredetű, expanzív, birodalmi logikája. Amit viszont a régi republikánusok is pontosan láttak: a haza szeretete, vagyis a patriotizmus

²⁷ Patrick KINROSS: *Ataturk: The Rebirth of a Nation*. London–New York, Phoenix Press, 2001.

²⁸ Sina AKSIN: Nature of the Kemalist Revolution. In: D. SHANKLAND (szerk.): *The Turkish Republic at Seventy-Five Years: Progress – Development – Change*. Huntingdon, The Eothen Press, 1999. 65.

²⁹ Soner CAGAPTAY: *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk?* New York, Routledge, 2006. 74.

művi, azaz nem természetes érzés, olyan érzület, amit a jó törvények révén, pontosabban a jó kormányzás a polgároknak a közügyekben való részvétele révén lehet és kell kiművelni. Ha úgy tetszik tehát, akkor az önkormányzatiság révén. Ezért a politika „nacionalizálása”, s a nemzeti politikának a képviseleti elv nevében történő legitimációja helyett az általános, helyi, korlátozott önkormányzatiság eszméje támogatandó.³⁰

3.3. Laicizmus, mint az új török vallás, a populizmus, mint ennek eszköze

Alapvetően a laicizmus az egyház és az állam kettéválasztását célzó, az egyház hatáskörét a vallási kérdésekre korlátozni akaró irányzat.

Atatürk laicizmusa azonban nemcsak az állam és a vallás szétválasztását teszi szükségessé, hanem ettől még fontosabbnak tartja az iszlám identitás nyilvános kifejezésének szigorú korlátozását és a vallási szervezetek feletti állami ellenőrzés bevezetését. Ezeket a célkitűzéseket 1923-ban a köztársaság megalakulásakor – Atatürk vezetése alatt – köbe vették és egyidejűleg elindították az ország gyorsütemű modernizációját. Ennek keretében került sor az arab betűk helyett a latin ábécé átvételére, a török nyelvújításra, a polgári törvénykezés bevezetésére, egyszóval a Nyugat felé történő erőteljes és látványos nyitásra.

Andrew Mango, Törökország leghíresebb nyugati elemzője és Atatürk egyik legbuzgóbb tisztelője szerint a szekularizmus természetes módon követte Atatürk racionalista filozófiáját.³¹ A *Nutuk*³² kapcsán, melyről elmondható, hogy a hat elv közül talán a szekularizmus/laicizmus került legkevésbé előtérbe, Mango megjegyzi, hogy Atatürknek nem volt szükséges hangsúlyoznia ennek a fontosságát, hiszen egy modern államban ez csak akkor válik hangsúlyozandóvá, ha a modernizáció e nélkül megy végbe. Atatürk hivatkozott beszédében a szekularizmussal kapcsolatban pusztán azt hangsúlyozta, hogy a törökök nagysága megelőzte az iszlámra történő áttérést és arra ösztönözte népét, hogy tisztítsák meg érzelmeiket és tudásukat „*az igazi tudomány fényében*” megakadályozva azt, hogy az iszlám hagyomány fantáziadús elképzelései veszélyeztessék a nemzeti túlélést.³³

Atatürk nem képviselt kompromisszummentes szekularizmust. A vezető – bár vallási meggyőződése mai napig nem tisztázott³⁴ – a *felvilágosult vallást* dicsérte, amely szerint „az emberiség elhagyja a kereszténységet, a buddhizmust, az iszlámizmust (mely véleménye szerint a legjobb és legmodernebb az összes vallás közül), és a

³⁰ DEMETER Attila: *Republikanizmus, nacionalizmus, nemzeti kisebbségek*. Kolozsvár, Pro Philosophia, 2005. 37–73. https://www.academia.edu/10602501/Republikanizmus_nacionalizmus_nemzeti_kisebbs%C3%A9gek

³¹ Andrew MANGO: *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*. New York, Overlook, 2002. 127.

³² A *Nutuk* Mustafa Kemal Atatürk beszéde, melyet 1927. október 15–20. között adott elő a Köztársasági Néppárt második kongresszusán.

³³ Bahattin AKSIT: *Islamic Education in Turkey: Medrese Reform in Late Ottoman Times and Imam Hatip Schools in the Republic*. In: R. TAPPER (szerk.): *Islam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literature in a Secular State*. London–New York, I.B. Tauris, 1991.

³⁴ MANGO: i. m. 174.

vallása ezek különös jellegétől mentes, leegyszerűsített, mindenki számára érthető és univerzális jellegű lesz. Ez lenne véleménye szerint összhangban a magasabb szintű civilizációval szemben támasztott elvárásokkal és az egyetemes normákkal.³⁵ A laicizmus így eszközévé válhat annak, hogy Törökország megmutassa a világnak, hogy nem egy primitív, előítéletek és babonák szintjére süllyedt nemzet. Atatürk nem azért ellenzi a kalifátust, mert ez a vallási identitást határozza meg, hanem azért, mert a vallás természete és vágya, hogy blokkolja az idők folyamán felállított rendet, és ez a haladás gátját képezi. A kalifátus bűnös igyekezetében pedig igyekeznek feláldozni a török népet egyszerű szeszélyből, fantáziából, délibábból.³⁶

A populizmus (törökül: halkçılık) sajátos viszonyban áll az atatürkizmusban a szekularizmussal. Definíciója szerint a forradalom célja, hogy a politikai hatalmat az állampolgárokra ruházza át. A kemalista populizmus eltér a fogalom nyugati értelmezésétől. A nyugat-európai kultúrában a populizmus egy olyan politikai doktrína, ahol az egyik fél a 'nép' mely 'az elit', a másik oldal ellen küzd. Az atatürkizmusban azonban 'a nép' (a helyes kifejezés az időszakban az 'alattvalók') áll az egyik oldalon, aki küzd az autokrácia (oszmán dinasztia), teokrácia (kalifátus) és a feudalizmus (törzsi vezetők) maradványai ellen. A politikai hatalmat pedig az ország lakosságának legfőbb közérdeke érdekében gyakorolja. A kemalista populizmus a kemalista modernizációs mozgalom kiterjesztése volt, melynek értelmében az ideális társadalomban a köztársaság állampolgárai képesek egyedül vallásos szövegeket olvasni és szabadon értelmezni azokat. Ennek érdekében Kemal Atatürk volt az első, aki a Korán eredetileg arab szövegét törökre lefordította. A klérus elleni fellépését pedig mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy beszédeiben több alkalommal úgy utalt neves vallási vezetőkre, mint egyszerű polgárokra, falusi emberekre, vagy munkavállalókra.³⁷

3.4. A hetedik elem

Ahhoz, hogy Atatürk szellemi hagyatékából kemalizmus/atatürkizmus legyen, szükséges volt még egy további titkos összetevőre. A *miszticizmusra*. A misztikus kötelék Atatürk, a nemzet és köztársaság között nem csupán elfogadott, hanem a török tankönyvekben és a tudományos életben alaptétel. E szerint a „*minden törökök atyja*” előtt egy becsületes apa emlékművével kell tisztelgni. Nélküle Törökország ugyan létrejött volna, de sokkal kisebb és kevésbé békés ország lenne.³⁸ Megmutatta Törökországnak a kiutat a „keleti gettóból”³⁹, megteremtette az új életet és a reményt, hogy a török nép energiája és önbecsülése helyreálljon. Utat mutatott nem csak a függetlenség, hanem

³⁵ Ethem Ruhi FIGLALI: *Ataturk and the Religion of Islam*. 2010. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-26/ataturk-and-the-religion-of-islam>.

³⁶ Metin HEPER: *Islam, Secularism and Democracy in Turkey: The Legacy of Ataturk and the Challenges of Modernity*. New York, Tauris, 2016. 214.

³⁷ Şehnaz Tahir GÜRÇAĞLAR: *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960*. New York, Rodopi, 2008. 35–37.

³⁸ MANGO i.m. 2–12.

³⁹ Uo.8.

a szabadság felé. Megmentette a hazáját attól, hogy brit imperializmus kliens állama legyen, ezért az iránta érzett hála kvázi kötelező érzés.⁴⁰

A törökséget nem feltétlenül a faj, vagy a vallás határozza meg, hanem annak a mértéke, ahogyan egy személy az ehhez a fogalomhoz köthető gondolatokkal, eszmékkel, célokkal magát azonosítja. A török nemzet célja, hogy megvédje az eddig elért eredményeket és elősegítse a modernizációt; a többi iránymutatás, mint például a köztársaság, nem lehet választás kérdése. Az a kapocs pedig, amit Atatürk népével létrehozott, hatékonyan természetessé tette az egész köztársasági projektet. Az Atatürk által megálapított projekt lelakatolta a törökök útját, így aki ettől el akart térni, az megsértette a természetet, a gondviselés és a józan ész szabályait.⁴¹

A nemzet és a köztársaság fúziójának hatása egyesítő volt a lakosságra nézve, Atatürk karizmáját pedig egy kvázi misztikus aurával látta el. Mivel Atatürk személyesítette meg a Török Forradalmat, más számára szinte lehetetlenné vált, hogy személyként a Török Forradalomért tegyen, illetve lehetetlenné tette, hogy Atatürk bármilyen megnyilvánulása ellen forduljon. Atatürk ezzel egy antropomorf nemzeté és forradalom-má, Törökország szentjévé, a nemzeti büszkeség és biztonság forrásává és garantálójává vált. Halálának évfordulóján, november 10-én, mely egyben nemzeti ünnep is, minden évben az iskolások levelet írnak Hozzá, melyben békét, egészséget és jólétet kérnek. Néhányan még panaszukat is bejelentik, így levelek leginkább imákra hasonlítanak.⁴²

4. Konklúzió

Atatürk egy modern Törökország vezetője szeretett volna lenni. Fejében a szekularizmus, a köztársasági nemzetállam és a gazdasági növekedés volt a modernség lényege. Láthatóvá szerette volna tenni a modernséget, így az ő populizmussal sújtott, gyakran eltúlzott formában jelentkező republikanizmusa, szekularizmusa és nacionalizmusa lényegében a cél elérésének eszközei voltak.⁴³

A hat elv együtt egy olyan speciális ideológiát, módszert, ezzel együtt nyelvezetet takart, melyben Atatürk saját magát egy olyan módszernek tartotta, mely a politikai despotizmust annak érdekében használja fel, hogy megszüntesse és lerombolja azt a társadalmi zsarnokságot, mely véleménye szerint a hagyományos gondolkodó muszlim török lakosság körében korábban elterjedt volt, a végső cél, a modernizáció útjában állt, és amelyért Atatürk végsősoron magát az *ulemát* (*ulamā*) okolta.⁴⁴

Az atatürkizmus felírt receptje egyszerű és rideg, mely nélkülözi a konkrétumokat és a politikai törekvés céljait. Egyfajta univerzális látásmódot kínál. Ennek megfor-

⁴⁰ Bernard LEWIS: *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response* *The Atlantic Monthly*. New York, 2002. 293.

⁴¹ Suna KILI: *Kemalism in Contemporary Turkey*. *International Political Science Review*, 1980/1/3. 381–404. https://www.jstor.org/stable/1601123?seq=1#page_scan_tab_contents

⁴² Vamik D. VOLKAN: *On Kemal Atatürk's Psychoanalytic Biography*. In Baki TEZCAN – Karl K. BABIR (szerk.): *Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz*. New York, Psychohistory Press, 2008. 344–345.

⁴³ MANGO i.m. 144.

⁴⁴ Metin HEPER: *THE Routledge Handbook of Modern Turkey*. London, Routledge, 2012. 1–12.

málása érdekében Atatürk az 1930-as években szorgos történelmi és nyelvtudományi alapkutatásokat végzett és próbálta megszerezni a politikai irányvonalak feletti kontrollt a hat nyíl (*Alti Ok*) megfogalmazásával. A nyilak univerzális érvényét az alkotmányba építésük csak fokozta és az az alkotmánymódosítások során is megmaradt.⁴⁵

De mi voltaképpen az ataturkizmusnak a szerepe a török alkotmányjogban? Amellett érvelek, hogy a legitimitáció nyelve. Mivel az alkotmány legitimitását is Atatürktől származtatja, valamennyi rendelkezés Atatürk elveiből fakad és azokon alapszik. A jogrendszer szempontjából ez azt jelenti, hogy a jog bármilyen reformok dacára lehorgonyoz bizonyos elvek mellett, és a jogszabályok is csak olyan módszerekkel interpretálhatóak, melyek az ataturki elvekkel összhangba hozhatóak, így az ataturkizmus valójában a törvény és a jogrendszer nyelve Törökországban.⁴⁶ Egy legitim politikai nyelvezet, mely évtizedek óta formázza a politikai vitákat és folyamatokat. Ez a nyelvezet sem viszályzó, sem hegemon. Nyolc évtizednyi folyamatos alakítás, intézményesítés van mögötte. A politika, a jogalkotás, és az újságírók nyelvéné vált, függetlenül attól, hogy a hivatkozók értik-e Atatürk örökségét, vagy nem. Olyan nyelv, melyben véleményem szerint Törökország és a régió jövője van, és amely újratárgyalható.

Az ataturkizmusban és segítségével fogalmazódik meg a nemzeti identitás. Ezen a nyelvezeten szocializálódik gyermekkorától fogva minden török a tankönyveken, a nyelvkönyveken, a gyermekek számára biztosított szabadidős olvasmányokon, a köztársasági műemlékeken, múzeumokon és nemzeti weboldalakon keresztül. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ataturkizmus az egyetlen politikai nyelv lenne Törökországban. Természetesen mások is léteznek. Egyes, például az iszlám politikai kifejezőmódja antagonizálhatja az ataturki elképzeléseket. Mások, mint a nyugati univerzalitás és a népi demokratizmus olyan alternatívákat jelentenek – az ataturki értékek elutasítása nélkül –, melyek Európa kivonataként az egyetemes értékeket és a civilizációt képviselik.⁴⁷

Az Atatürk által ünnepelt Köztársaság, „mint a törökök természetes állapota [...] a haladás járműveként értékelhető.”⁴⁸ Ezért Atatürk a republikanizmust és a haladás iránti olthatatlan szomjat (*revolucionizmus*) azonosítja a törökséggel. A *szekularizmust* úgy ábrázolja, mint egy természetes köztársasági tulajdonságot, mely szükséges a nemzeti túléléshez és fejlődéshez, s melyet leginkább az evolúcióhoz hasonlít. „Egy nemzetnek mozognia kell az idővel, a korrallal, különben elpusztul.”⁴⁹ „A világ szemében a legnagyobb erőnk és presztizsünk a rezsimumunk új formájában és karakterében van.”⁵⁰

⁴⁵ PARLA-DAVISON i. m. 9.

⁴⁶ Rodney BARKER: *Political Legitimacy and the State*. Oxford, Clarendon Press, 1990. 57–61.

⁴⁷ AGAPI-LEDA GLYPTIS, *KEMALISM AS A LANGUAGE FOR TURKISH POLITICS: CULTIVATION, REPRODUCTION, NEGOTIATION*. PhD thesis, The London School of Economics and Political Science (LSE), 2007. <http://etheses.lse.ac.uk/423/>

⁴⁸ *Nutuk* ld. 22.lj. Az idézetet fordította a szerző.

⁴⁹ *Nutuk* ld. 22.lj. ford. a szerző

⁵⁰ *Nutuk* ld. 22.lj. ford. a szerző.

A rendszer, amelyet Atatürk összekötött a nemzeti identitással, belépőjegy a civilizált nyugatba és záloga a világ elfogadásának.⁵¹

Populizmusa szolidáris szembenállást jelentett a monarchiával és az általa biztosított előjogokkal, melyet a Francia Forradalom inspirált. Az általános akarat rousseau-i koncepciója azonban itt nem volt jellemző a demokráciára. Nacionalizmusa körülhárította a populizmusát. Atatürk úgy tartotta: ő maga a nemzeti akarat megtestesítője, ezért bármit is elrendelt, arra gondosan ügyelt, hogy tartsák be. Ennek keretében pedig ragaszkodott a formalizmushoz is, azaz döntései olyan törvényhozói aktusokban öltöttek testet, melyet a nép akaratával összhangban lévőnek tartottak.⁵²

A laicizmus, szekularizmus bevezetése csökkentette azt a hatalmas presztizst, amit Atatürk a török szabadságharcban szerzett.⁵³ A teljes szekularizáció felé tett lépések (eltávolították az alkotmányból azt a cikkelyt, hogy az iszlám a hivatalos vallás, megszűnt a kalifátus, az összes modernizáló reform eltért a korábbi iszlám hagyományoktól) messzemenő következményekkel jártak. A vallás korábban összekötő szerepet töltött be társadalmi rétegek között, amit a helyébe érkező általános vallási ideológia nem tudott betölteni, így a társadalom kettészakadt egy nyugatiasodott elitre és egy hagyományos nézeteket valló tömegre. Bár a szekularizmus hivatalos megfogalmazása szerint pusztán elválasztja a világot az istenitől, ellenzi a vallás politikai célokra történő kiaknázását, Atatürk szekularizmusa az iszlám állandó állami felügyeletének eszközévé vált.⁵⁴

Összességében a kemáli elvek három, egymáshoz kötődő rétegből állnak össze. Először a török nemzetfogalomban az állampolgárság, a nemzeti történelem és a haza természetes és elengedhetetlen elemekként függenek össze. Másodsor a republikanizmus úgy kerül bemutatásra, mint a törökség természetes velejárója, mint egy kvázi-etnikai vonás, „*organikus*” komponense a „természetes” identitásnak. A török nemzet egyrészt az erő az Atatürki politikák mögött, másrészt a természetes következménye Atatürk köztársasági reformjainak, ezért a kettő lényegében összekapcsolódik. Végül az Atatürkizmusnak egy esszenciális, kvázi metafizikai síkja is van, mely szerint Atatürk a nemzet természetes vezetője és időtlen filozófija.

Atatürk öröksége egyértelmű: „hazánkat a világ virágzó és civilizált nemzetéinek szintjére kell emelni.”⁵⁵ Törökország a projekt, és a nemzet a jármű ennek az eléréséhez. Atatürkün keresztül valósult meg Törökország nemzeti akarata, mely leginkább egy döntésben nyilvánul meg, hogy állampolgárai magukat nemzetnek kiáltják

⁵¹ Utkan KOCATÜRK: *Atatürk's Revolutions And Modernization*. 2015. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-13/ataturks-revolutions-and-modernization>.

⁵² Ahmad FERÖZ: Turkey: *The Quest for Identity*. Oxford, Oneworld, 2003.

⁵³ Atatürk nem volt nyíltan ateista, a deisták közé tartozott, akik hittek a racionális teológiában, tagadva az abszolút igazság kinyilatkoztatását a vallásokban. Taktikai okokból politikai karrierje elején az iszlámot, mint a legújabb és legtükételesebb vallást ismerte el, hozzátéve, hogy az összes vallással egyenlőnek tartja az iszlámot. Tény, hogy a háború idején az iszlám szolidaritás soha nem látott mértékben segített abban, hogy biztosítsa az együttműködést a nem török muszlimok között.

⁵⁴ Patrick KINROSS: *Ataturk: The Rebirth of a Nation*. London, Phoenix, 1993. 47.

⁵⁵ 1933. október 29. <http://www.ataturksociety.org/about-ataturk/ataturks-speech-at-the-10th-anniversary-of-the-turkish-republic/>

ki. A nemzeti retorika segítségével Atatürk hatékonyan ruházta fel legitimitással cselekményeit, köztük a szekuláris Köztársaság létrehozását. Néhányan ezt Atatürk ideológiai hagyatékának, mások pedig a haladás irányát meghatározó módszereknek tekintik, de abban valamennyi elemző egyetért, hogy ezek tekinthetők Atatürk legfontosabb szellemi hagyatékának.⁵⁶

Az atatürkizmus valójában Mustafa Kemal Atatürk halála után keletkezett, mintegy az utódai (Köztársasági Néppárt CHP) által megfogalmazott kritikaként, emellett az atatürkizmus ideológiájának kritikája mindkét katonai puccshoz ürügyként szolgált. Törökországban gyakorlatilag minden politikai párt az atatürkizmus utóhatásának tekinthető, hiszen a pártok politikai programjukban Atatürk tételeit saját ízlésükhöz igazodóan alakítják ki. A *junta* 1980-ban úgy üdvözölte a kemalizmust, mint az egyetlen igaz utat, mely mindenkire kötelező.⁵⁷ Az 1982. évi alkotmány még mindig érvényben lévő preambulumban pedig úgy utalnak rá, mint a „halhatatlan vezető és páratlan hős, a köztársaság alapítójának” koncepciójára és az ő irányadó elveire.⁵⁸

⁵⁶ Henry Elisha ALLEN: *The Turkish Transformation: A Study in Social and Religious Development*. 1935. <http://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/481852>

⁵⁷ CİDDİ i. m. 7.

⁵⁸ Agapi-Leda GLYPTIS: *Kemalism as a Language for Turkish Politics: Cultivation, Reproduction, Negotiation*. PhD értekezés. London School of Economics and Political Science, University of London http://etheses.lse.ac.uk/423/1/Glyptis_Kemalism%20as%20a%20language%20for%20Turkish%20politics.pdf